

venske pripovedne proze (načelo slovenskega realizma 19. st., Cankarjeve socialne in psihološke črtice in tradicija Pregljevega ekspresionizma). V celoti Kosmačevega opusa se združujejo sporočilo in izpoved, opis in meditacija, zamejen snovni in motivni izbor, novelistična oblika in usodnostna osebna povezanost z domačo dolino.

Razprave Helge Glušič Pripovedna proza Cirila Kosmača nima sicer jasneje razvidne teoretske metodološke zasnove, vsaj ne z utemeljeno in uporabljeno literaturo, saj se kljub teoretsko zastavljenemu raziskovalnemu načinu zdi, kot da je metodologija subjektivna invencija, kaže pa v osrednjih dveh poglavjih razviden raziskovalni načrt: razvoj in tipologija motivike in pripovedno stališče, kar že vključuje določene metodološke predpostavke in temelje, kljub temu da je v delu omenjeno eno samo teoretsko delo, kar je neugodno presenečenje (P. Labbock-The Craft of Fiction). Kar daje celoti pomembnost, je avtoričina natančna analiza vseh del v okviru raziskovalne naloge in v metodologiji aktualizirana zavest o »literarnosti«¹ literarnega dela, kar poudarja literarno tehnične in jezikovno-stilne prvine Kosmačevih del. Ali je pregled literature o Kosmačevih delih in njegov kratek življenjepis potreben ali ne, niti ni več bistveno. Osrednji poglavji sta jedro raziskav, ponujata pa nove naloge in obravnave, predvsem na področju stila, metaforike, oblikovanja povedi, sintakse, oblikovanj literarnih likov in njihovih življenjskih filozofij, zlasti v odnosu do pripovedne perspektive, kar že uresničuje drugo obsežno poglavje. Jezik razprave je povsem razumljiv in terminološko jaseen ter pregleden, verjetno je tipkopis obsegal tudi metodološka in teoretska izhodišča, ki pa so v delu razvidna skozi raziskovalno prakso samo. Ne bi pa bilo slabo, če bi se v obeh poglavjih pojavila tudi v knjižni obliki, saj smo Slovenci tako »v strahu«² za naše literarno-teoretsko obzorje.

DANE ZAJC, ROŽENGRUNTAR

»Neko mračno in tragično obsedenost vidim v delu Daneta Zajca, čigar navdih je težak in zmeraj bolešno pošasten. Življenjsko gorje bruha iz vsakega njegovega stiha, iz vse njegove prebogat metaforke. Toda v njegovi tvornosti manjka prava obvladanost. Kjer se uveljavi ta, mu nastajajo pesmi, ki so nekako nujne in res polne prepričevalnosti.« (Sodobnost št. 10, 1975, str. 785). Tako uvršča Josip Vidmar v svoji mini antologiji slovenske povojne lirike po pomembnosti na prvo mesto pesniško delo Daneta Zajca (ob Jožeta Udoviča in Gregorja Strnišo). Pesmi so izbrane iz Zajčeve zbirke Glava sejavka.

V zadnji Zajčevi zbirki Rožengruntar* se naš avtor bistveno ne oddaljuje od že znanih, tudi z Vidmarjeve strani opaženih komponent in elementov lastnega lirskega opusa. To je izrazit svet baladnega občutja človekovih bivanjskih stisk, življenjskih problemov in vprašanj, svet nerazvidnega, mističnega kaosa, skozi izrazno gost, metaforično bogat lok izpeljan antropocentrizem. Dane Zajc je tudi v Rožengruntarju ostal pesnik, ki v jeziku nikoli ne gre v manirizem, esteticizem, larpulartizem, kjer bi hkrati z zanikanjem človekove osrednje vloge v poeziji zanikal tudi njeno izpovedno funkcijo, njeno možnost konfrontacije s svetom, vzpostavitev razmerja izpovedovalec-sporočilo-sprejemnik. Dane Zajc ostaja na robu med izpovedjo, razvidnim in v mitski jezik položenim oblikovanjem pesmi, kjer se poezija mora konstituirati kot funkcija avtorjevega jaza, projekcija misli, čustev in občutkov in drugim polom, kjer bi se to razmerje porušilo v prid zanikanja identifikacijskega razmerja. Verjetno daje prav vztrajanje na tem robu poeziji Daneta Zajca ton baladnega, tragičnega občut-

* Dane Zajc, Rožengruntar. Obzorja Maribor 1975, opremil Zmagaj Jeraj.

ja, kot da se ubesedeni lirski subjekt ne more nikoli do kraja projicirati skozi besedni-tekstovni medij, marveč samo infinitezimalno teži k tej možnosti, v trdni prepričanosti (ta omogoča nastanek tekstov), da ta možnost v resnici obstaja. To pa pomeni, da je v bistvu Zajčeva poetika še vedno poetika izpovednega lirskega subjekta. Bogastvo Zajčevega jezika (metaforika, sintaksa — opazno stilno sredstvo je aposiopeza, anakolut, anafora, vrsta neologizmov — zlasti zloženek) jemlje tekstom ideološko-programsko razvidnost, tendenčnost, projekt, ki bi potisnili to poezijo v območje refleksivnosti in meditativnosti. Zajčeva poezija se dviga nad meditacijo, ker ji redko dopušča gradnjo in izpeljavo določnejših premis. Največkrat je nedorečena, celo sintaktično nepravilna, odprta, zunanaj logičnih vzročnih-posledičnih zvez. Tipični tak tekst je naslednji: »Ko je zrečena beseda / Ko bela / Ko zmrznjena / Ko nepričakovana / Ko nastopi tišina / Ko ni tako kot sneg / Ko ni drsenje / Ko je brez glasu / Ko nastopi tišina / Ko zrasede ko iz daljave / Ko iz bližine ko od zgoraj ko od spodaj / Ko sede ko v modelnico ko v vdolbino / Ko nastopi tišina / Ko smo v prostoru / Ko smo prostor / Ko smo činele činele / Ko smo vsi glasovi / Ko nastopi tišina / Ko so vsi ko so neslišni / Ko kapne ko iz brez zveze / Ko iz drugega ko iz nezaslišanega / Ko nastopi tišina / Prsti. Usta. Činele. Tišina. / Glasovi. Modelnica. Sneg. Tišina« (str. 31).

Tipični Zajčev stilem v Rožengruntarju je ponavljanje verzovnih gradenj, celotnih verzov npr. v tekstu Asskalla se 13 verzov začne s »tako«, z vmesnim refrenom Asskalla in Asska, v uvodnem tekstu v zbirko se 24 verzov začne s »še«, med njimi pa se sedemkrat ponovi verz »v temnem rovu časa«, v že citiranem tekstu Ko je zrečena beseda, se 22 verzov začne s »ko« (razen zadnjih dveh), v tekstu

Ogledalo se 17 verzov začne s »ki« z vmesnim refrenom »vrnil sem se vrnil«. Izbral sem samo najrazvidnejše primere stilne in kompozicijske gradnje v Rožengruntarju. Dane Zajc s temi elementi stopnjuje prisotnost baladne motivike, pričakovanje nečesa neznanega, nedorečenega, tako da se v bralčevi zavesti kopiči v variacijah ponovljen motiv, postaja predmet asociacij, vendar nikoli ne do kraja razvidnih. Zajčev jezik je preveč gost v iskanju izraznih nians in globin, zato razkriva poleg bogastva izraznega aparata tudi dimenzije bivanjskih, duševnih, čutno-čustvenih stanj. Če ostaja nedorečenost primarni kompozicijski in izrazni element zbirke, to še ne pomeni, da se v posameznih verzih ne pojavljajo čisto idejni, miselni elementi lirike. V tekstu Računar strašni je zadnja kitica en sam izziv božjemu stvarjenju sveta: »Ko si koval med zvezdnimi grozdi, kovač (računar strašni na nepredstavljenih strojih), ko si svoje orodje belil na razžarjenih ustih zvezd (o Bog, si vedel mar, čemu vse to ustvarjanje), ki se ti najbrž ni posrečilo?« (str. 44).

Vprašanje, ali gre v Zajčevi poeziji za problem krščanske metafizike ali ne, bi bilo lahko eno izmed najvažnejših v Rožengruntarju. Motivi stvarjenja sveta, nastanka življenja, rojstva človeka, dvigajo Zajčevo poezijo v nadindividualno problematiko. Oblikovanje problemov kozmosa, še raje načina eksistiranja sveta in življenja človeka v njem, lahko zanika eksplicitnost krščanske metafizike, čeprav bi bila tudi ta razvidna. Verjetno gre v Zajčevi poeziji bolj za metafiziko kot sistem, ustroj sveta, kot načelo iz nečesa izviraajoče celote v posameznostih. Zajčeva poezija se nam tako kaže kot ideološko zavezana, čeprav le v posameznih verzih in tekstih.

Tragična baladna motivika je razvidna še v tekstih: Sledi, Grk, grk, Tisti s krušnjakom, Je blaznost, cikel Rožengruntar (žival s človekovimi lastnost-

mi), Smeh, Daritev, Nočna pesem za ogledala, Ogledala, Spusti me iz škripcev, Vejice vretenca vitice, Sveti možje, Wakaba, Poslušas, Gost sveta, Dedek, Isti in No svet, kar predstavlja veliko večino tekstov. Rožengruntar je potemtakem zbirka baladne tragike bivanja.

Marijan Zlobec

MARIJ ČUK: ZAKLETA DEŽELA

Kar takoj je treba reči, da pomeni tretja pesniška zbirka Marija Čuka Zakleta dežela* (po Pesniškem listu št. 13, 1973 in Šumenju modrega mahu, 1974) tolikšno notranjo uravnoteženost prejšnjih pomenskih sestavin, da je že mogoče govoriti o racionalno pregledni izpovedni simetriji tiste vrste, ki kaže prvo ustvarjalno zaključeno podobo tega pesnika, rojenega 1952, ki nekoliko mrko in nekoliko prijazno domuje v Dolini, nedaleč od Trsta. — Resneje pa je treba to opozicijo opisati takole: gre za dinamično nasprotje med revolto in pomirljivostjo, med akcijo in njeno blokado v radoživi indiferentnosti. Revolta se ne manifestira toliko v imenu negativne družbene skušnje, kot v imenu čiste, etične subjektivnosti in pomiritev se ne zgodi zaradi skrajne deziluzije ali resignacije, temveč zaradi občasne spravljivosti v območju vitalne čutnosti. Dimenzije takega dinamizma so bile v prejšnjih, zlasti drugi zbirki, prikrite z nekontroliranimi in neiznajdljivimi verzniimi formulacijami, Zakleta dežela pa ne omogoča le razvidnejšega pogleda v konfliktne procese, pač pa prinaša tudi njihove bogatejše semantične variacije in s tem tudi večjo lirsko razprostrtnost, saj sta v to nazorno dialektiko obeh sestavin vključena tudi motiva ljubezni in eksistencialne ranljivosti. Nova pomenska zniansiranost

* Marij Čuk: Zakleta dežela, Založništvo tržaškega tiska, 1975; Opremil Klavdij Palčič.

odmeva tudi v izrazu, ki je še vedno precej konvencionalen, a prejšnjo enopomenskost in celo monotonost je nadomestila živahnejša sintagmatika in čeprav tudi metaforika ostaja približno ista, dosega glavna stilna vrednost te poezije — impresivna neposrednost verza — včasih pravo virtuozno preprostost. Pesniški patos je Čuku skoraj neznan.

Zadnja pesem v zbirki Šumenje modrega mahu se konča z nevtralizacijo revolte, do katere pa je pesnik prišel preveč znosno, da bi ji bilo že mogoče verjeti. Pesem ima naslov Indiferentnost, zadnji štirje verzi pa se glasijo: Težek boj se v srcih bije / za pravico, kri, denar, / nežnim dušam solza lije, / konec koncev — kaj mi mar. Da gre res samo za neznatno avtoironično gesto, dokazuje celotna Zakleta dežela. Prvi cikel, Tudi klovn zna ljubiti, odpira sicer lahkotna ljubezenska pesem (Svoji mali punčki), v kateri pa je že zasnovana temeljna opozicija med revolto in pomirljivostjo, vendar je očitno, da postaja upor na ozadju ljubezenskega čustva vedno manj agresiven, na njegovo mesto pa stopa v naslednjih pesmih tega cikla sprava s svetom, ki doživlja razpon od lažje, še nekoliko užaljene deziluzije (Ko mene več ne bo), do zrelejših spoznanj o svetu in človeških mejah. Takšna je pesem Utišanost, kjer doživi pristajanje na svet svoj racionalni zapis (Preko tega ne morem s svojim šibkim korakom — pravi pesnik), umetniška artikulacija pa je kot kristalizacijski vrh zbrana v pesmi Prostornost, ki jo je vredno navesti v celoti: Zamišljena ženska. / Obrisi lahke smrti. / Neko mokro telo. / V dneh spomina / nam ostaja le to. / Široke dlani. / Razvejan obraz. / Neka kislja pomlad. / V široki puščavi / se moja stopinja zgubi. (str. 17). To so seveda spravljive stopinje iz znane Kovičeve pesmi Bela pravljica. Tako se Čukova poezija znajde na začetku zrelega refleksivnega upesnje-